

AKKOYUNLULAR DÖNEMİNDE HARPUT

Yrd. Doç. Dr. Zekiye TUNÇ

GİRİŞ

Harput ve çevresinin eski çağlardan itibaren yerleşim yeri olduğu tespit edilmiştir. M.Ö. III. ve IV. bin yıllarında bölgede “Subarlar”ın ya adıkları bilinir. Hititler çağında, Harput ve çevresi “Uwa” olarak adlandırılmıştır. Adın, Hurri ülkesinin kuzeyi için kullanıldığı ve bir Hitit krallığı olduğu da bilinir. Bahsedilen krallığın merkezi Asur çivi yazılı tabletlerinde “Karpata” olarak geçen Harput’tur.

Türk fetihleri öncesi Harput’ta yukarıda bahsettiğimiz kavimler dışında yerleşim olmamıştır. M.Ö. VIII. ve IX. yüzyıllarda Urartuların hâkimiyetindedir. M.S. I. yüzyıldan III. yüzyıla kadar Harput ve çevresi bazı dönemlerde Romalıların siyasi nüfuzu altına girmiştir. Roma İmparatorluğu zamanla bölgede tamamen hâkim olmuştur. IV. yüzyılda Bizans-Roman mücadeleleri sırasında “Ziata Castellum” adlı bir kalenin Romanlar tarafından zapt edildiği anlatılmaktadır ki, sözü edilen kalenin Harput kalesi olduğu anlaşılmaktadır.

İslam fetihleri ile Harput Hz. Ömer döneminden X. yüzyıla kadar Müslümanların elinde kalmıştır¹.

Türkler Harput’a geldikleri zaman (1071 sonrası) bölgede Philaretos (Filaret) Brakhmios adlı bir Ermeni tarafından beylik (1079) yılına kadar hükmetmiştir. Türkmenlerin bu zamanlarda akınları bölgeye olmuştur. Akkoyunlular öncesi bölgede Çubukullular, Artuklular, Selçuklular, Dulkadiroullular ardarda hâkimdirler¹.

1-Akkoyunlular

Akkoyunlular ve Karakoyunlular Moğol istilası sonucu XIV. yüzyılının başlarında Maverâünnehir üzerinden Anadolu’ya gelmişlerdir. İhanlıların yıkılımlarından onların ülkelerinde Akkoyunlular hareket halinde olup bu çevrede yerleşim sülaleleri ve yerleşim teebbüsünde bulunan

* Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi/ARDAHAN

¹ Mehmet Ali Ünal, XVI. yy’da Harput Sancağı: (1518-1566), Ankara, 1989, s.13-14.

¹ a.g.e, s.14-15 vd.

Türkmenlerle sürtü meleri olmu tur. Anadolu'nun do usunda Akkoyunlular ile Karakoyunluların hâkimiyet mücadelelerine uzun süreli olmu tur².

Akkoyunlular, O uzların Bayındır boyuna mensup olmalarından dolayı devletin adı Bayındırıye Devleti olarakta bilinmektedir³. Bayındır Han O ulları yanı sıra bir süre de “Tur Aliler” de denilmi tir. Bayındır “daima, nimetle dolu yer” anlamını ta ır. Ülü ünün, (ölende koyun etinden aldı ı payın yerinin) sol dirsekten parmak ucuna kadar oldu u belirtilmektedir. Ongunu ise sungur ku u (bir do an türü) olup Peçenek, Çavundur ve Çepnilerle ortaktır⁴.

Akkoyunlular, yirmi dört O uz boyundan biri olan Bayındırlılara mensuptular. Bundan dolayı “Bayındır Han O ulları” veya “Bayındırıye” olarak anılıp bir müddet de “Tur Aliler” de denilmi tir⁵.

Akkoyunluların Anadolu'ya geli lerine dair farklı görü ler mevcuttur. Geli tarihleri tartı ma konusudur. Woods, “Ak Koyunlular, Diyarbekir ve yöresine, büyük bir ihtimalle XIII. yüzyılda Mo ol istilasının neden oldu u büyük göçlerin içerisinde gelmi lerdir” diye görü bildirmi tir. Zeki Velidi Togan ise, “Akkoyunluların bir kısmının Azerbaycan'da daha eski zamanlardan kalmı olduklarını, esas kütlenin ise lhanlılar zamanında Türkistan'dan Anadolu'ya gelmi olduklarını” belirtmektedir. Enver Konukcu'ya göre, Bayındırlılar, Selçuklularla birlikte batıya geldiler. Bunu Mo ol baskısı takip etti⁶.

Kitab-ı Diyarbekriyye'de Akkoyunlu ailesi hakkında bilgiler vardır: “Ailenin elli dördüncü sıradaki atası, O uz Ka an olarak belirtilmektedir. O uz Ka an, gınahtan sakınan bir padi ah idi. Onun aynı zamanda ran, Turan, Suriye, Mısır, Dest-i Kıpçak, Hint, Ke mir ve Türkistan'ı, devletin sınırlarına kattı ı da belirtilmektedir. Gün Han, O uz'dan sonra amcalarından ve bütün akrabalarından saygı, hürmet gördü ve O uz'un fethetti i ülkelerin ço unu hâkimiyeti altına aldı. Bayındır Han, O uz'un o lu Gün Han'ın o ludur. Bundan sonra Dede Korkut destanlarının de imi

² Mehmet Ali Çakmak, “Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri”, *GÜ, Gazi E itim Fakültesi Dergisi*, C.25, S.3, 2005, Ankara, s.76.

³ Nuri Yavuz, *Anadolu'da Beylikler Dönemi-Siyasi Tarih ve Kültür-*, Ankara, 2010, s.58-59.

⁴ Ahmet Toksoy, “Kitab-ı Diyarbekriyye'de Bayındırlılar (Kara Yülük Osman Bey'e Kadar)”, *Turkish Studies*, Volume 3/4, Ankara, 2008, s.806.

⁵ Ahmet Toksoy, “Dede Korkut Destanlarında Tav-eli ve Çevresi”, *Turkish Studies*, Volume 3/1, Ankara, 2008, s.123.

⁶ *a.g.m.*, s.87.

ile Kam Gan o lu Han Bayındır geçti. O, padişahlığı sırasında İran, Turan, Mısır, İran, Frenk ve hatta Dest-i Kıpçak memleketlerinin tamamını ele geçirmiştir. Ayrıca Bayındır Han, küçük kardeşi Bacanak'ı Sayram vilayetine göndererek kendisine vekil yaptı. Ardından da kendisi Karabaklı İsmail'e ve Gökçe-Dengiz yaylağına gitti. Bundan sonra Bayındır Han, bir kurultay düzenleyip büyük bir topluluk meydana getirdikten sonra büyük bir ziyafet verdi. Bu ziyafette yüz yirmi bin başkoç, dokuz bin kısrak ve on sekiz bin sırt kesip, halkına çeşitli eşyalarını bahşetti.

Bayındır Han'ın bundan sonraki soyu, Bukundur Han ve İlek Han ile devam etmiş olup daha sonra da Baysunkur, Hanlık mevkiine çıkmıştır. Baysunkur zamanında kabile ve askerleri artmış, Ulus, Burkucin, Tukum, Kuri ve Kırgız vilayetlerinde yaylayıp kalmıştır. Bundan sonra Bukduz Han tahta çıkmış ve Talas'ta padişahlık yapmıştır. Bukduz'un ardından tahta çıkan Çavuldur Han, genellikle Hintlilerle mücadele etmiştir. Bukduz'un ardından Emir Han, onun ardından da Togan Han tahta geçmiştir. Bu sırada, Hindistan ve Kestir sınırına kadar Türkistan ve Sayram bölgeleri onun hâkimiyetinde bulunuyordu. Togan Han'ın hükümdarlığı, İbrahim peygamberin dönemine rastlamaktadır. Togan Han'dan sonra Bursa Han, Yuluk Han, Yıldız Han ve Yekendur Han tahta çıkmışlardır. Bayındırlıların otuz dokuzuncu atası Bisut Han olup, yüz yirmi yıl saltanat sürmüştür. Moğol ordusu babasının evine saldırdığı zaman annesi ona hamile idi. Annesi, onu doğurduktan sonra yolun kenarına bırakarak kaçmıştır. Yaşlı bir kadın çocuğu yanına alıp, dört ay inek sütüyle beslemiştir. Babası tahta çıktığı zaman, çocuğunun yaşadığını haber alınca yaşlı kadından onu geri alarak adını Bisut koymuştur.

Bisut Han'ın ölümünden sonra Uygur Han, Uryavut, Bukduz Han, Salur Han, Baysunkur, Sektur, Bilekan, İkan, Ak Togan, Mevdud Togan, İdris Bey ve Birdi/Berdi Bey hüküm sürmüşlerdir. Birdi/Berdi Bey zamanında Hz. Peygamber dünyaya gelmiştir. Çok sayıda askere ve kabileye sahip olan Sungur Bey, ailenin yirmi ikinci atasıdır. Sungur Bey, aynı zamanda Hz. Muhammed zamanında yaşamıştır. Türkistan beldelerinde yetmiş yıl beylik yaptıktan sonra Dest-i Kıpçak'a gelmiş buradan da Arpaçay'ın doğusunda bulunan Alagez ve Gökçe-Dengiz yaylaklarına gelmiştir.

Bayındırlıların on altıncı atası Kıpçak Han büyük bir ülkeye sahip olup, ihtimali bir sultanıdır. Otrar'dan Hocend, Yeni Kent ve Andukan'dan, Hıtay ve Kıpçak ovasına kadar bütün bölgeleri ele geçirdi. Bayındırlıların Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın hükümdarlığı sırasında Bayındırlıların

baında han olarak Orhan bulunuyordu. Bayındırlıların altıncı atası dris Bey zamanında, Diyarbakır ve bazı kalelerin hâkimiyetleri ele geçirildi. Pehlivan Bey zamanında da Diyarbakır taraflarına hâkim olunmakla birlikte Azerbaycan'a do ruda bir geni leme oldu. Zira bu dönemde Bayındırlılar, Nahcivan'ın do usundaki Alıncak kalesini hâkimiyet altına aldılar. Akkoyunlu kayna ına göre, Pehlivan Bey, Hulegu Han'ın öncü birliklerinin komutanı olan Curmagun (Cormahan) Noyan'la sava arak onu yenilgiye u rattı. Pehlivan Bey, buradan Anadolu içlerine do ru yönelerek Bizans hududunda gazalarda bulunduktan sonra ve Germiyan beyi Acem Sir'in o lu ile birlikte Bursa'da Bizans ordusuyla yaptı ı büyük bir sava ta Bizanslıları ma lup etti. Bir süre sonra Diyarbakır'da hayatını kaybetti. Pehlivan Bey'in ölümü üzerine ailenin ba ına, Tur Ali Bey geçti. O, de eri yüksek, bilge ve büyük bir emir idi. Emri altında yakla ık 30 bin hane vardı. Anadolu hududundan am, Mısır, Cezayir ve Irak-ı Arap hududuna kadar yıllarca Diyarbakır'da serdarlık ve komutanlık yaptı. Tur Ali Bey, Gazan Han'ın am seferine katılarak, bu sava ta büyük yararlılıklar gösterdi. Böylece Tur Ali Bey, genç yasta büyük bir öhret kazandı. Onun ününün etrafa yayılması, Bayındırlıların bundan sonra "Tur Alililer" olarak tanınmasını sa ladı.

Bayındırlılar, Tur Ali Bey'in ölümünden sonra o lu Kutlu Bey tarafından idare edildiler. Esasen Do u Anadolu'nun siyasi durumunda önemli geli melerin ortaya çıkması, Kutlu Bey'in hâkimiyet dönemine rastlamaktadır. Zira bu dönemde Kara Koyunlular, Musul'dan Erzurum'a kadar olan yerleri hâkimiyetleri altına aldılar. Bundan ba ka Kayseri ve Sivas merkezli Eretna Beyli i yıkılma sürecine girdi. Yukarıda da de indi imiz gibi Erzincan ve Bayburt yöresi önce arki Karahisar hâkimi Pir Hüseyin Bey'in, sonra da Eretna emirlerinden olup 1378'de ba ımsızlı ını ilan eden Mutahharten'in eline geçti. Do u Anadolu'da siyasi durumun da mık oldu u bir sırada Kutlu Bey hayatını kaybetti. Kutlu Bey'in ölümünden sonra yerine pek açık olmamakla birlikte o lu Ahmet Bey geçti. Bu sırada Kutlu Bey'in büyük o lu Ahmed Bey, Palu'ya; Pir Ali Bey, Ki r'ya; en küçük o lu Kara Yülük Osman Bey ise Ergani'ye hâkim bulunuyordu"⁷.

2- Harput'ta Akkoyunlular Devleti

Akkoyunlular, Kara Yülük Osman Bey zamanında Mardin ve kuzeyde Erzincan hattında fetihler yaptı. 1430'a kadar Erzincan, Harput ve Mardin

⁷ Ahmet Toksoy, "Kitab-ı Diyarbekriyye'de Bayındırlılar (Kara Yülük Osman Bey'e Kadar)", s.807 vd.

gibi Fırat-Dicle hattının önemli ehirlirini aldılar⁸. Akkoyunlu hanedan üyeleri bir taraftan taht mücadeleleri, bir taraftan da Karakoyunlularla girişimleri amansız mücadelelere rağmen Doğu Anadolu'daki hâkimiyetlerini pekiştirdiler, devletlerini kuvvetlendirdilerdir. Ali Bey döneminde Akkoyunlular, rakipleri Karakoyunlularla mücadele etmişlerdir. Karakoyunluların hükümdarı Iskender Bey'in Palu hâkimi Kılıç Arslan'dan aldığı destek kuvvetlerle Harput'u kuşattı. Fakat, kuşatmanın onun açısından olumlu sürmediği görülür. Harput valisi Pehlivan Bey tarafından savunması sonucunda Karakoyunlular kayıplar vermişlerdir. Karakoyunlu Beyi bunun üzerine Ali Bey'in güçlü bir ordu ile geldiğini duyunca kuşatmayı bırakarak Kırşehir tarafına yöneldi. O, Tercan ve Erzincan yolu ile Erzurum'a ve oradan Azerbaycan sınırında Sürmelü kışlağına çekildi (1437-1438 kışı)⁹.

Ali Bey, Harput ve Kelkit vadisinde düzeni sağladıktan sonra Amid'e döndü. Memlükler ile teması geçen Ali Bey, Kahire'de rehin tutulan çocukları için uğraştı. Memlük sultanına elçisini göndererek ilhaklarını düzeltmek için azami derecede tavizler içeren mektup gönderdi. Memlük sultanı verilen bu tavizlerin üzerinde isteklerde bulundu. Akkoyunlu beyinin yurtluluğu olan Harput'u da istedi. Ali Bey bunu kabul ederek kabilesi içerisindeki itibarını kaybetti¹⁰.

2-1.Uzun Hasan daresinde Harput

Akkoyunlular'ı bir devlet statüsüne çıkaran Kara Yülük Osman Bey (1402-1435) oldu. 1423 tarihinde Akkoyunlu ehzadesi Ali Bey'in oğlu olarak dünyaya gelen Uzun Hasan (1453-1478) dedesi Kara Yülük Osman Bey'in ölümü üzerine Akkoyunlu ehzadeleri arasında baş gösteren kavgalar içinde büyüyerek, erkenden kendini göstermiş ve nihayet 1453 yılında bütün rakiplerini bertaraf ederek Akkoyunlu Beyliği'nin başına geçmeyi başarmıştı. O zamanlar Akkoyunlu Devleti, merkezi Diyarbakır (Amid) olmak üzere güneyde başta yukarı bugünkü Türkiye-Suriye sınırını takiben Mardin'in doğusundan Urfa'nın batısına kadar kuzeyde ise, Erzurum ve Sivas'ın kuzeyinden geçerek Harput'a kadar uzanan ve başlıca Erzurum, Erzincan, Harput, Diyarbakır, Mardin ve Urfa gibi ehirlirleri içine alan küçük

⁸ İhan Erdem, "Ak-koyunlu ve Kara-koyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.37, Ankara, 2005, s.65.

⁹ İhan Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Ak-koyunlu (1435-1456)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.20, S.32, Ankara, 2000, s.06-107.

¹⁰ a.g.m, s.107.

bir beylik idi. Batısı'nda Osmanlılar, güneyinde Memlûklar ve doğusunda Karakoyunlular gibi kuvvetli komuları, ayrıca da mahallî bir takım beylikler ile Trabzon-Rum imparatorluğu gibi zayıf komuları vardı. Akkoyunlu Devleti'nin başına geçen Uzun Hasan, yorulmak bilmeyen bir gayret içerisinde, planlı bir şekilde durmadan memleketini genişletmeye çalıştı¹¹.

Uzun Hasan kazandığı zaferler sonucunda devletini büyüttü. Akkoyunluların asıl toprak sahası dışında devlet sınırları içerisinde bütün İran (Horasan hariç), Ermenistan ve Mezopotamya dâhildi. Horasan'a Türkmenlerin kısa süreli hâkimiyetinden de söz edilmiştir¹².

Uzun Hasan ile Memlûklar arasındaki münasebetler Harput üzerine bazı anlaşmazlıkları da kapsar. Bu devlet arasındaki duruma dair bilgilere bakacak olursak: “Birinci akın, am valisi Canım'ın Uzun Hasan'a kaçmasıyla ilgilidir; Uzun Hasan, 1462 şubatında Sultan Çakmak nezdinde bu zat için şefaatta bulunmuş ise de bir fayda vermemiştir. Aynı senenin haziranında, Uzun Hasan, valiye, o lu kumandasında yardımcı Türkmen askerleri vermiş ve bunlar Bire'ye kadar ilerlemişlerse de Kuzey Suriye zapt olunmamıştır. Uzun Hasan, 6 Ekim 1462'de, Mısır sultanına bir mektup göndererek on bin dinar ve Harput verilmesi artıyla barış teklif etmiş ise de kabul olunmamıştır; bu arada, 22 Aralık 1463'te Canım da Ruha'da ölmüştür. İkinci akın: Pazuki Kürdlerinden bir müfrezinin, Gargar'ı zaptettiği 1464 Mayıs ortalarında Kahire'de haber alındı. 19 Haziran 1464'te Uzun Hasan'ın bir elçisi, Haleb Atabeyi tarafından kuşatılmış olan Gargar'ın anahtarını, kale henüz Uzun Hasan'ın eline geçmemiş olduğu halde, Sultan Ho kadem'e sunmuştu. Kürdler kalenin yalnız anahtarlarını Akkoyunlulara vermişlerdi; asıl kale ise, daha sonra, 1464 aralık ayında teslim alınabilirdi. Uzun Hasan, 18 şubat 1455'da Kahire'de Gargar'ın teslimine karşılık tekrar Harput'u ve on bin dinar istiyordu; Sultan bu defa da kabul etmeyince Uzun Hasan planını değiştirmek zorunda kaldı; bununla beraber Gargar'a bir karışık elde etmek için Elbistan hâkimi Melik Arslan Dulgadir üzerine yürüdü ve bundan hıleyle Harput'u aldı. Uzun Hasan, Mısır sultanı Ho kadem'e bu baskın neticelerini kabul ettirmek için Ruha valisi Emir Musa Türkmen'i Kahire'ye gönderdi, 16 şubat 1466'da Kahire'ye varan Musa, Harput'un anahtarlarını sultana sundu. Uzun Hasan, aynı zamanda annesi Sara Hatun'u da Kahire'ye göndermişti; bu kadın da, 8

¹¹ Remzi Kılıç, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu ilişkileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Kayseri, 2003/1, s.97.

¹² Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Beyh Cüneyd*, (Çev. Tefik Bıyıklıo lu), Ankara, 1992, s.47.

Mart'ta Kahire'ye varmıştı. Ho kadem, bu zahiri saygı ve itaat gösterileriyle memnun olur gibi göründü"¹³.

Uzun Hasan'dan Barbaroya¹⁴, Harput'ta 17 Temmuz 1473'te yazılmış bir yazının içeriği şöyledir: "Sevgili oğlumuz Uurlu Mehmed idaresinde Osmanlılara karşı 30 000 kahraman ve tecrübeli asker gönderdi imizi size bildiririm. Bunun için evvela müsterih olunuz, Karaman'da hisarlar alınız ve havan toplarıyla dümanın kalelerini zapt ediniz. Emniyetle seyahatiniz için sizi buraya getirmek üzere bir müfreze göndereceğiz"¹⁵.

Akkoyunlular hâkimiyeti altında Harput ve çevresi 40 yıldan fazla kalmıştır. Bu süre içerisinde Akkoyunluların önemli merkezlerinden olmuştur. XV. yüzyılda, Harput'u ziyaret etmiş olan İtalyan seyyahı Barbaro, Harput Kalesinin gayet müstahkem olduğunu ve Uzun Hasan Bey'in karısı ve Trabzon Rum İmparatorunun kızı Despina Hatun'un da kalabalık bir maiyetle Harput'ta oturduğunu bahseder¹⁶.

Uzun Hasan ve torunu Rüstem Han'ın Harput'ta para bastırdıkları bilinmektedir. Uzun Hasan döneminden kalma Darbhane'nin Osmanlılar zamanında da kullanıldığını tespiti vardır. Harput kalesinin Uzun Hasan tarafından tamir ettirildiği de bilinmektedir¹⁷.

Harput 1507 yılında Doğu Anadolu bölgesine gelen Şah İsmail tarafından zapt edilmiştir. Şah İsmail'in II. Bayezid'den izin alınarak Osmanlı toraklarına geçtiği Elbistan'daki Dulkadirli Bey'i Alâüd-devle'yi yendiği, kızıyla yaklaşması ile buradan ayrılıp ülkesine dönmesi Akkoyunlular'dan Harput'u aldığını bilmekteyiz. Akkoyunlular'dan sonra Harput'ta Safevi hâkimiyeti 1516 yılına kadar sürmüştür¹⁸.

¹³ *a.g.e.*, s.121-122.

¹⁴ Uzun Hasan, Osmanlılara karşı mücadelesi için 1472'de, talya'ya Hacı Mehmed (Venedik tarihlerinde Azimaomet) adında bir elçi göndererek Osmanlı Türklerine karşı Hıristiyan devletleriyle ittifak yapmaya ve Venedik Cumhuriyetinden top ve topçu askeri elde etmeye teşebbüs etmiştir. Venedik bu isteği kabul ederek Giosafat Barbaro isminde birisini Hacı Mehmed'le birlikte bu silahları Akkoyunlulara götürmeye memur etti. (Walther Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, (Çev. Tefik Bıyıklıoğlu), Ankara, 1992, s.48.)

¹⁵ Walther Hinz, *a.g.e.*, s.54.

¹⁶ Mehmet Ali Ünal, *a.g.e.*, s.22.

¹⁷ *a.g.e.*, s.22.

¹⁸ *a.g.e.*, s.23.

3- Akkoyunlular Döneminde Harput'ta Ticaret

Ak-Koyunlu Devleti'nin önemli ehirlere olan Harput'ta ise, Osmanlı Devletinden pastav ile çuka getirilip satılmakta idi. Ebu Tahir'den ya üzüm getirilip satılır ve her üzüm yükünden iki karaca akçe tamga alınır. Fakat ehirde Harput üzümünün satılmasında herhangi bir vergi alınmıyordu. ehirde pamuk bezi dokutulup ticareti yapılmakta idi ki, bunların her topu 20 arındı. Bundan da bir Hasanbegi tamga alınır. Harput'a Trabzon keteni de getirilip satılmakta idi¹⁹.

4- Akkoyunlu Devletinin Harput'taki Mimari Eserleri

Akkoyunluların Anadolu'daki varlıklarını mühürleyen, belgeleyen en önemli eserler, üphesiz onların vücuda getirdikleri çeşitli yapı ve kurumlardır. Bu yapı ve kurumların kuruluşu, Akkoyunluların bir Türkmen devleti olması, onların slâm kültür dairesine mensubiyetleri ve coğrafî, tarihî, askerî artların zorlamasıyla yakından ilgilidir. Akkoyunlulardan bazılarının mezar taşlarını koyun biçiminde yapması, onların bir Türkmen geleneğini devam ettirdiğini gösterdiği gibi cami, medrese, türbe, kütüphane, tekke ve zaviye gibi eserler de Türk- slâm kültürü çerçevesinde yaptırılan yapılarıdır. Kale ve köprüler ise coğrafî, askerî etkenler karşısında inşa ettikleri binalar arasındadır²⁰.

4.1- Saray Hatun Camii

Saray Hatun, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in annesidir. Bir ara Harput'u idare ettiği bilinen Saray Hatun burada bir cami yaptırmıştır. Cami, Harput'ta Cemid Hamamı'nın doğu kıyısında, ehirin büyük meydanlarından Buğday meydanının güney kısmında ilk önce mescid olarak kurulmuş, daha sonra büyük bir camii şeklinde inşa ettirilmiştir²¹. Yakınındaki Saray Hatun tarafından yaptırılmış bir mektep, bir medrese bir çeşme ve bugünkü Cemid Hamamı da bu yapılar topluluğunun birimlerinden sayılır. Orijinal durumu hakkında fazla bilgi bulunmayan ve Saray Hatun'a ait olan ilk caminin harap örtülü olduğu tahmin edilmektedir²².

Osmanlı hükümdarı III. Murad (1574-1595) zamanında Mustafa oğlu Hacı tarafından 1585 yılından tamamıyla yenilenmiştir. Bu yapının da harap

¹⁹ Kazım Payda, "Ak-koyunlular Döneminde Ticaret", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.36, Ankara, 2004, s.215-216.

²⁰ Hamza Keleş, "Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.38, Ankara, 2006, s.3.

²¹ Hamza Keleş, *a.g.m.*, s.5.

²² Hamza Gündoğdu, "Akkoyunlu Devri Mimarisi", *Türkler*, C.8, Ankara, 2002, s.259.

olması üzerine Abdülmecid döneminde müftü Hacı Ahmed Efendi tarafından 1843 tarihinde bugünkü haliyle yeniden yaptırılmıştır²³.

Caminin ihtiyaçlarının karşılanması için 16. yüzyılda Harput bölgesinde çeşitli gelirler ayrılmıştır²⁴. Orijinal durumu hakkında fazla bilgi bulunmayan ve Sara Hatun'a ait olan ilk caminin harap örtülü olduğu tahmin edilmektedir. Bugünkü cami; ortada dört sütun üzerine oturan merkezi kubbe, köşelerde ve yanlardaki tonoz örtü uygulaması ile, merkezi planın bir çeşitlemesi olarak inşa edilmiştir²⁵.

SONUÇ

Anadolu'nun doğusu 11. yüzyılda Türkmenlerin gelip yerleştiği bölgedir. 1071 sonrasında gelen Türkmen Beyler bölgesinde hükmetmişlerdir. Asıl olarak Büyük Selçuklu Devleti politikası olarak Türkmenlere vatan sağlamak amacıyla Anadolu hedef olmuştur. Doğulu Anadolu o sıralar müsait olduğu için yavaş yavaş baskılan Türk yerleşimcileri 1071 sonrası hızlanmıştı. 1071 sonrasında bölgede Türk beylikleri hakim olmuştur. Harput ve çevresi de yerleşimlerden pay almıştır. Burada bilinen ilk Türk beyliği Çubukoğullarıdır. Onun takiben Artuklu beyliği aktif olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti Anadolu'da siyasi birliği sağlamak amacıyla bir dönem hâkimiyet kurmuştur. Sonrasında Dulkadiroğulları ve onu takiben Akkoyunlular gelmiştir.

Bölgede siyasi üstünlük kurma mücadelesinde Akkoyunlular, Dulkadirli Beyliği'ne üstün gelerek Harput'u almışlardır. Akkoyunlular, Harput'taki en parlak zamanlarını Uzun Hasan döneminde görmekteyiz. Uzun Hasan devletini Osmanlı Devletinden sonra Anadolu'da en güçlü devlet statüsüne taşımıştır. Yaptığı faaliyetlerde idari, ticari, sanat gibi gelişmeler ülkesini güçlendirdi. Harput'ta bu sistemin bir parçası idi. Nitekim Uzun Hasan'da bazı zamanlar burada kalmıştır. İdari fonksiyonu yanı sıra ticaretle de katılımı olmuştur. Mimari yapı olarak yapılan Sara Hatun camii de Akkoyunlular için Harput'un önemini gösterir.

Sonuçta bakıldığında Harput sürekli olarak bir yerleşim merkezi statüsündedir. Akkoyunlular döneminde de bu önemini korumuştur ve devletin büyümesine katkıda bulunmuştur.

²³ a.g.m, s.259.

²⁴ Hamza Keleş, a.g.m, s.5.

²⁵ Hamza Gündoğdu, a.g.m, s.259.

KAYNAKÇA

Ahmet Toksoy, “Dede Korkut Destanlarında Tav-eli ve Çevresi”, *Turkish Studies*, Volume 3/1, Ankara, 2008, s.121-128.

Ahmet Toksoy, “Kitab-ı Diyarbekriyye’de Bayındırhılar (Kara Yülük Osman Bey’e Kadar)”, *Turkish Studies*, Volume 3/4, Ankara, 2008, s.806-817.

Hamza Gündoğdu, “Akkoyunlu Devri Mimarisi”, *Türkler*, C.8, Ankara, 2002, s.226-273.

Hamza Keleş, “Anadolu’da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.38, Ankara, 2006, s.1-12.

İhan Erdem, “Ak-koyunlu ve Kara-koyunlu Ordularına Genel Bir Bakış”, *Ankara Dil Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.37, Ankara, 2005, s.59-77.

İhan Erdem, “Osman Bey’in Ölümünden Uzun Hasan Padişah’a Ak-koyunlar (1435-1456)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.20, S.32, Ankara, 2000, s.103-131.

Kazım Paydaş, “Ak-koyunlular Döneminde Ticaret”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.36, Ankara, 2004, s.213-233-

Mehmet Ali Çakmak, “Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri”, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.25, S.3, Ankara, 2005, s.75-105.

Mehmet Ali Ünal, *XVI. yy’da Harput Sancağı: (1518-1566)*, Ankara, 1989.

Nuri Yavuz, *Anadolu’da Beylikler Dönemi-Siyasi Tarih ve Kültür-*, Ankara, 2010.

Remzi Kılıç, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.14, Kayseri, 2003/1, s.95-118.

Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Seyyid Hüseyin*, (Çev. Tefik Bıyıklıoğlu), Ankara, 1992.